

Begijnen en hun werkzaamheden

De begijnenbeweging kwam in de 13de eeuw voort uit een behoefte aan meer spiritualiteit in de geloofsbeleving. Dat was vooral een reactie op de op het uiterlijk gerichte pracht en praal van de katholieke kerk. Begijnen stelden daar een sobere, op het innerlijke gerichte manier van leven tegenover en zo min mogelijk afleiding was daarbij het parool: geen werelds leven en geen mannen in de buurt. Als je je leven op een eenvoudige manier organiseert, zo was de redenering, dan houd je meer tijd over voor wat er werkelijk toe doet: het op God gerichte geestelijke leven.

Kleine groepen van gelijkgezinde vrouwen vonden elkaar in die zienswijze en huurden of kochten huizen bij elkaar in de buurt. Soms werden ze daarbij geholpen door adellijke personen die grond ter beschikking stelden, waarop een "hof" kon worden gesticht met huizen rondom een kerk. Naarmate er meer van deze begijnen kwamen, organiseerden zij hun samenlevingsvorm beter en stelden zij hun eigen leefregels op.

- In de loop van de 13de eeuw breidde de begijnenbeweging zich uit en ontstonden er steeds meer begijnhoven. Ieder hof had zijn eigen regels, waarvan de belangrijkste waren:
- gehoorzaamheid aan de grootjuffrouw/grootmeesteres;
- kuisheid zolang men op het hof verbleef;
- zelfvoorzienend zijn, dus eigen geld hebben of het verdienen.

Dat zelfvoorzienend zijn viel voor de meesten bij lange na niet mee, tenzij men van huis uit gefortuneerd genoeg was en min of meer kon rentenieren, terwijl men goede werken deed. Dus hoe deden die minder rijke begijnen dat dan?

Museum Hof van Busleyden, een groots en prachtig renaissance stadspaleis in Mechelen.

Hof van Busleyden

In het Mechelse museum Hof van Busleyden hangt een 17de-eeuws schilderij van een anonieme meester: *De werkzaamheden van de Mechelse begijnen*. (Afbeelding 1) Het is een schilderij dat centraal een vogelvluchtperspectief van het Mechelse begijnhof laat zien. Onder dat vogelvluchtperspectief staat geschreven:

Het groot Begijnhof westens de Stadt Mechelen soo het selve was voor het Jaer 1580 gefondeert in het iaer 1207

In 1578 had het Mechelse stadsbestuur het buiten de stadsmuren gelegen begijnhof laten slopen om te voorkomen dat de vijandelijke (calvinistische) legers het als uitvalsbasis zouden gebruiken. Vanaf 1585, toen de calvinisten verslagen waren en het katholieke stadsbestuur in ere was hersteld, keerde het merendeel van de gevluchte begijnen terug naar Mechelen en vestigde zich in het nieuwe begijnhof binnen de stadsmuren (Kim Overlaet, p. 112). Het schilderij toont het oude begijnhof buiten de stadsmuren zoals dat vóór 1580 was.

Vogelvluchtperspectief

Dit schilderij in vogelvluchtperspectief staat in een traditie van vergelijkbare schilderijen en/of prenten die landeigenaren lieten maken om hun bezit in het klein te tonen. Gewoonlijk hing zo'n werk in de hal van het huis of kasteel waaromheen hun grond lag. Het vogelvluchtje liet het geheel zien van de gronden die men bezat. Daaromheen werden dan in kleinere plaatjes de "tuincieraden" (beelden en andere kunstwerken in de tuinen en het park) getoond. Ook details van het "sterrenbos" (een bepaalde aanleg van lanen rondom het huis; zeer in de mode in de 17de eeuw) en andere opvallende en bijzondere zaken waarmee het grondbezit verfraaid was, kon men op de kleinere afbeeldingen zien. Dit soort schilderijen was natuurlijk een middel om je status als landeigenaar te tonen, om te laten zien hoe bemiddeld je was en hoe goed je je zaakjes voor elkaar had. De schilderijen of prenten werden altijd in opdracht gemaakt en waren een vorm van propaganda voor jezelf.

Emblemata

Het schilderij staat in nog een traditie: die van de emblemata. "Plaatjes met praatjes" zeg maar, waarin een afbeelding werd vergezeld van een kleine tekst om wat men ziet, te verduidelijken of de moraal van het plaatje te benadrukken. Vaak waren het berijmde teksten, soms ook werden de afbeeldingen voorzien van teksten in verschillende talen. In het geval van het Mechelse schilderij wordt in zesenvertig plaatjes de religieuze

Afbeelding 1 - Foto: Museum Hof van Busleyden, Mechelen: Joris Luyten

aard van de werkzaamheden benadrukt. Bij vrijwel alle werken die de begijnen uitvoeren, wordt benadrukt dat die ter meerdere eer en glorie van God gebeuren, als een herinnering aan het spirituele beleven van het geloof, ook of juist tijdens het werk. Tenslotte waren al deze vrouwen mede vanwege die spirituele beleving begijn geworden.

Soms wordt ook gewezen op het feit dat vervelende en zware taken door Jezus met een sereen gemoed werden uitgevoerd, implicie-

rende dat begijnen niet mochten klagen. Bij de afbeelding van twee begijnen die op hun schouders het zware (natte) laken naar de bleekweide dragen, lezen we bijvoorbeeld:

*Suster als wij met het laeken gaen ghelaeden
Denckt hoe swaere cruyts Jesus moeste drae-
ghen*

Wie was de opdrachtgever voor dit werk? Wie bezat in de 17de eeuw het begijnhof van Mechelen en wilde dat laten zien? Was de

▲
Titel: Werkzaamheden van de Mechelse begijnen
Objectnaam: schilderij
Vervaardiger: anoniem
Datering: 17de eeuw
Materiaal: olieverf op doek
Afmetingen: 134,0 x 175,5 cm
Inventarisnummer: OCMW S0059
Herkomst: In 1993 werd dit werk door het OCMW in beheer aan de stad Mechelen gegeven

Afbeelding 2

Afbeelding 3

Afbeelding 4

Afbeelding 5

Afbeelding 6

opdrachtgever wellicht een wat ijdele grootjuffrouw? Of was het een grootjuffrouw die wilde tonen hoe ijverig en godvruchtig de Mechelse begijnen onder haar bestuur aan het werk waren?

De juffrouwen portiersters waren van groot belang; zij openden 's morgens de poort en sloten die 's avonds weer af. (Afbeelding 2)

*Suster wij moeten dese poert wel gaey slaen
Watter wt oft in sal gaen
Op en toe doen en die op seker ure
Opdat alle dese maegden nacht en dag in
goeder ruste moghen ghedueren*

De poort moest dus goed in de gaten worden gehouden en op bepaalde uren geopend en gesloten worden, opdat alle vrouwen dag en nacht rustig op het hof zouden kunnen leven.

Vóór het sluiten van de poort werd de avondklok geluid om iedereen die niet op het hof thuishoorde, te waarschuwen dat het tijd was om te vertrekken. (Afbeelding 3)

*Ick moet die schavanie clock luyden gaen
Dan moete alle mans vanden hove gaen*

Er waren ook kerkkaarsenmaaksters werkzaam op het Mechelse begijnhof. (Afbeelding 4)

*Suster ghelijck de wasse keersen de kercken
lichten
Soe sal elck sijnen naesten altijt stichten*

Nog afgezien van de tekst die overduidelijk van "wasse keersen" voor de kerk spreekt, is ook aan het grote formaat van de kaarsen te zien dat ze niet voor huiselijk gebruik bedoeld waren. Gewoonlijk werden in huis talgkaarsen gebruikt, die heel wat goedkoper waren, maar bepaald geen aangename geur verspreidden. Zo'n geur wilde je niet in de kerk, vandaar de kaarsen van bijenwas, die wel aangenaam roken. Wie weet hadden de begijnen bijenkasten op het hof staan, zodat zij de bijenwas niet hoefden te kopen. Honing was dan een mooi bijproduct, dat zelf gebruikt of misschien ook wel verkocht kon worden. En als die kaarsen dan in de kandelaars stonden, kon men naar de erediensdienst. (Afbeelding 5)

Afbeelding 7

*O Heere soe ick die deure des tempels
ontsluyte
Soe wilt mijn hertte in u liefde ontspluyte*

In het Mechelse begijnhof was er, net als in Turnhout, ook een Infirmierie. Daar werden de zieke begijnen verpleegd, zoals te zien is op afbeelding 6. (Afbeelding 6)

*Suster dient de siecken minnelyck in alle
tijden
Daer over suldy u ewelijck in den hemel
verblyden*

Het doen van goede werken, waaronder de ziekenzorg viel, was een van de taken van de begijnen. Die taak werd serieus genomen, want ze beloofde veel vreugde als men in de hemel terecht kwam. (Afbeelding 7)

*Och kindere begeerdij te wordde maeghde
met eer
Soe moetij u lesse onthouden en goede
manieren leeren*

Begijnen schoolden jonge meisjes (en begijnen in spe) bij in het leven van godvruchtigheid. De meeste begijnen waren zelf redelijk geschoold; ze konden in ieder geval minstens lezen, schrijven en rekenen en onderwezen hun pupillen daarin. Maar dat niet alleen: ook goede manieren hoorden bij de opvoeding van jonge meisjes.

Waarschijnlijk werd in alle begijnhoven kant vervaardigd. In ieder geval was dat, net als in Turnhout, in Mechelen het geval. Hier wordt in het tekstje gewezen op de parallel van het steken van de spelden in het kussen met de pijnlijke stekels van de doornenkroon op Jezus' hoofd. (Afbeelding 8)

*Suster als ghij het spellewerck op cusse
sult steken
Denckt op IHS croone die hem heeft
doorsteken*

Natuurlijk deden de begijnen meer en werkten zij in nog andere takken van nijverheid om in hun onderhoud te voorzien. Zo te zien hadden de allerbelangrijkste werkzaamheden te maken met de lakenhandel, want daaraan zijn heel wat plaatjes gewijd. Niet alleen de handel in afgewerkte

Afbeelding 8

stoffen was van belang, maar ook alle voorbereidingen voor die handel: het kaarden, spinnen, twijnen en weven van het garen en het wassen en bleken van het laken werden door de begijnen zelf gedaan. Bovendien gaat het niet alleen om de vervaardiging van linnen laken uit vlas, maar ook om wollen laken. In totaal hebben zeventien van de zesenvertig kleine afbeeldingen op het schilderij betrekking op de vervaardiging van en handel in textiel.

Wol moest worden geeraard voordat ze gesponnen kon worden. Een "kaarde" is een spijkerplankje met een handvat eraan. Door de kaarde steeds in dezelfde richting over de wol te halen, gaan uiteindelijk alle vezels in dezelfde richting liggen en ontstaat een tamelijk luchtige "lont" van wol. (Afbeelding 9) De lonten liggen tussen de begijnen in, geeraard om gesponnen te worden en de tekst eronder luidt:

*Suster soe wy nu bereyden de wolle tot laeken fijn
Laet ons eer wy scheiden tegen de doot bereit sijn*

Spinnen kon men met een spintol doen, waarbij in dit geval de lonten zijn opgehangen. Ze worden door de spintol te draaien tot een draad gesponnen. (Afbeelding 10)

Spinnen kon ook met een spinnewiel. (Afbeelding 11) Het is opvallend dat dit spinnewiel niet met de voet in beweging wordt gebracht, maar dat het grote wiel met de ene hand wordt gedraaid, terwijl met de andere hand gesponnen wordt. Geen wonder dus dat er een tweede begijn nodig is om de lonten die zij in haar schort draagt, aan te reiken.

Na het spinnen werd het garen op een haspel gewonden en gecontroleerd, waarna het ofwel getwijnd werd ("twijnen" is het in elkaar draaien van twee draden tot één dikkere draad), ofwel op spoelen werd gewonden om geweven te worden. En als er eenmaal wollen laken was geweven, moest dat gewassen worden, werd het op zolder gedroogd en werd het "genopt". Dat wil zeggen dat met een schaar alle oneffenheden van de stof werden verwijderd. (Afbeelding 12)

Afbeelding 9

De bewerking van het linnen laken was anders. Aan de zelfkanten van de meterslange lappen laken werden "litsen" of lussen gemaakt. Daarna werd het laken gewassen, grondig gespoeld en naar het bleekveld gedragen, waar het zorgvuldig werd uitgespreid. Om te zorgen dat het niet zou wegwaaien, werden door de litsen "stecken" of staken gehamerd. Op die manier werd het laken strak gespannen en kon de zon haar werk doen. Vochtig laken bleekt het best. Daarom werd het laken regelmatig nat gemaakt, zoals te zien is op afbeelding 13. (Afbeelding 13) Daarop zijn ook de staken die het laken op zijn plaats houden, goed te zien.

Als beide soorten laken helemaal gereed waren, moesten ze natuurlijk nog worden verkocht. Maar kennelijk werd niet alleen laken verkocht; ook getwijnd garen en zelfs "huiven" (wollen mantels met een kap) werden aangeboden. (Afbeelding 14) Dat wil zeggen dat op het Mechelse begijnhof van de wol ook kleren werden gemaakt.

Waar precies verkochten de begijnen hun zelf geproduceerde textiel? Was dat in de lakenhal, waar de bij ambachten (een vakvereniging van producenten) aangesloten vaklieden hun waren verkochten tegen min of meer vastgestelde prijzen? Of was dat op de informele markt in achterafstraten en -stegen? Op die markt waren veel verkopers van buiten de stad actief en veelal waren dat vrouwen. Omdat zij niet waren aangesloten bij een ambacht, konden zij hun goederen onder de marktprijs verkopen en vormden ze zo geduchte concurrentie voor degenen die dat wel waren.

Maar neen, de twee bovenstaande mogelijkheden tot verkoop waren niet toegestaan aan de begijnen van Mechelen. Uit de statuten van het Mechelse begijnhof, die worden gedateerd tussen 1286 en 1299, blijkt dat de textielnijverheid de belangrijkste inkomstenbron was voor de begijnen op het hof en dat die daarom aan strenge regels gebonden was. Er was een beperkte productie toegestaan: per begijn mocht men jaarlijks maar 10 stuks textiel vervaardigen. En dat mocht enkel "grauw ende wit" (ongebleekt en gebleekt) laken zijn. Ook het getwijnde garen dat ter verkoop werd aangeboden, mocht alleen grauw en wit zijn. Het tentoonstellen en verkopen in de lakenhal was absoluut taboe. Het op het hof geproduceerde textiel, laken, twijn en huiven, mocht echt uitsluitend op het begijnhof zelf verkocht worden (Philippen, pp. 66-68).

Algemeen wordt aangenomen dat begijnen maar weinig winst mochten maken op de verkoop van hun producten, omdat dat weinig ethisch zou zijn. Het lijkt dus redelijk te veronderstellen dat begijnen hun tex-

Afbeelding 10

Afbeelding 11

Afbeelding 12

Afbeelding 13

Afbeelding 14

tiel tegen een zachte prijs verkochten. Maar zij lieten zich toch kennelijk de kaas niet van het brood eten, want op afbeelding 15 worden zij aangemaand om aan de meestbiedende te verkopen. (Afbeelding 15)

Afbeelding 15

*Suster 'tgoet uytdraegende van de lieden
Vercoopt dat die u de meeste zoude biede*

Clémentine L. Diepen

Beeldverantwoording

Afbeeldingen 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 en 9 en
afbeeldingen 12, 13, 14 en 15:

Museum Hof van Busleyden, Mechelen;
Joris Luyten

Afbeeldingen 10 en 11:
Clémentine L. Diepen

Literatuur

- Kim Overlaet: 'Vrome vrouwen. Over begijnen', in: Jelle Haemers, Andrea Bardijn & Chanelle Delameilleure (red.): *Wijvenwereld, vrouwen in de middeleeuwse stad*, Uitgeverij Vrijdag, Antwerpen, 2019, pp. 105-131
- L.J.M. Philippen: 'Begijnenwerkzaamheden naar een schilderij in 't Mechelsch Begijnhof', in: *Prosper Verheyden, gehuldigd ter gelegenheid van zijn zeventigsten verjaardag 23 October 1943*, uitgeverij De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, 1943, pp. 51-70
- Paul Vandenbroek, Catalogus tentoonstelling *Hooglied. De beeldwereld van religieuze vrouwen in de Zuidelijke Nederlanden vanaf de 13de eeuw*, Brussel/Gent, 1994
- Nena Vandeweerd & Jelle Haemers: 'Werkende vrouwen, binnen en buiten het ambacht', in: Jelle Haemers, Andrea Bardijn & Chanelle Delameilleure (red.): *Wijvenwereld, vrouwen in de middeleeuwse stad*, Uitgeverij Vrijdag, Antwerpen, 2019, pp. 133-161

Grondige renovatie van Liers begijnhof in vijf fasen

Met steun van de Vlaamse overheid wil de stad Lier de komende jaren zo'n 45 woningen en de bestrating in het Lierse begijnhof grondig renoveren.

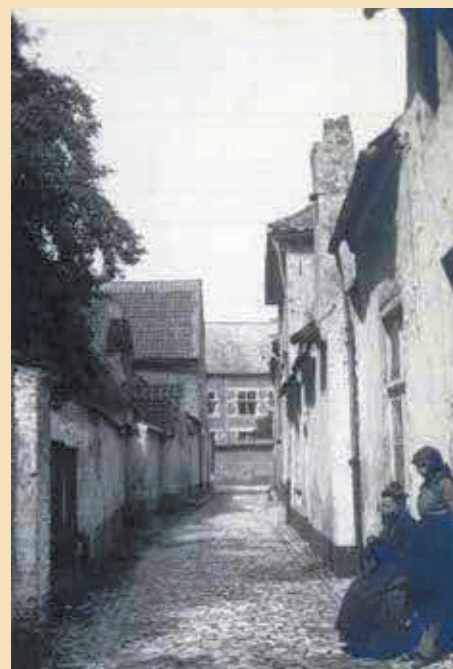
Het ontstaan van het Lierse begijnhof rond het midden van de 13de eeuw sluit nauw aan bij de ontstaansgeschiedenis van de stad. Oorspronkelijk zou er sprake geweest zijn van een pleinbegijnhof. Op de locatie van de huidige Sint-Margarethakerk bevond zich een kapel met daarrond wat vandaag bekend staat als het Oud-Kerkhof. Ook de Sint-Margarethastraat dateert uit de eerste periode. In latere eeuwen werd het begijnhof almaar uitgebreid, waardoor een heus stratenbegijnhof ontstond. Met een uitgewerkt beheersplan, dat de stad in 2016 in overleg met het OCMW en het kerkbestuur liet opmaken en dat eind 2018 werd goedgekeurd, kwam er een toekomstvisie voor het begijnhof. Dit plan vormt de aanzet om, met steun van de Vlaamse overheid, dit werelderfgoed een nieuwe uitstraling te geven. In verschillende fasen zullen in 5 jaar tijd zo'n 45 woningen worden gerestaureerd en de bestrating aangepakt. Eind 2025 zou een en ander voltooid moeten zijn.

Begijnenbeweging in Lier

Het ontstaan van de begijnhoven valt te kaderen in een breder spiritueel reveil in het Europa van de 12de en 13de eeuw. Specifiek in Lier hing de oprichting van dergelijke semireligieuze gemeenschappen voor vrouwen samen met de bloei van de textielindustrie, de zogenaamde 'draperie', vanaf het midden van de 13de eeuw. Voor het wassen, kammen, spinnen en noppen van wol waren

veel ongeschoolde arbeidskrachten nodig. Vaak ging het om vrouwen, die daarvoor een laag loon kregen. Enkele welgestelde vrouwen uit de stad engageerden zich om de leefomstandigheden van deze vrouwen te verbeteren door hen te huisvesten in conventen, waarnaast gaandeweg ook afzonderlijke huisjes werden gebouwd.

Het leven in een begijnhof kreeg vaak een semireligieuze invulling. Hoewel de regels er minder streng waren dan in de reguliere

Een oude straat in het Lierse begijnhof, dat vooral onderdak bood aan arme vrouwen die werkten in de textielindustrie.